

Demokratyczne państwo prawa

Wykłady 9 godzin
dr Paulina Kowalska

- Kryteria oceniania:
- *Na ocenę 3.0 student potrafi odpowiedzieć na co najmniej 50 < 60% pytań. Na ocenę 3.5 student potrafi odpowiedzieć na 60 < 70% pytań;*
- *Na ocenę 4.0 student potrafi odpowiedzieć na 70 < 80% pytań;*
- *Na ocenę 4.5 student potrafi odpowiedzieć na 80 < 90% pytań;*
- *Na ocenę 5.0 student potrafi odpowiedzieć na 90 - 100% pytań.*
- *Skala ocen zgodna z Regulaminem Studiów WSD*

1. Istota i pojęcie państwa

- **1. Definicja państwa**
- Nie ulega wątpliwości, że obecnie niemal **każdy człowiek** zamieszkuje na obszarze jakiegoś państwa bądź też (zazwyczaj) **jest obywatelem** jakiegoś państwa
- pojęcie państwa należy do spornych, gdyż w treści tego terminu kryje się **wiele znaczeń.**

- Termin „państwo” występuje w różnych znaczeniach potocznych:
 - - jako określenie jakiegoś **kraju** (np. Polska jest państwem środkowoeuropejskim),
 - - jakiejś **społeczności państwowej** (Szwajcaria jest państwem wielonarodowym),
 - - jakiejś grupy (**organizacji**) **państwowej**, opartej na więzi **władztwa politycznego** (Polska jest państwem demokratycznym).

- Tak więc słowo „**państwo**” w podstawowym znaczeniu oznacza **szczególnego rodzaju organizacje**.
- Na przestrzeni dziejów termin ten był jednak rozumiany różnie. I tak np.
 - w filozofii **Platona** był to **organizm społeczny** pozwalający na zharmonizowanie działania klas ludzkich w jedną całość, rządzący się **cnotą sprawiedliwości i porządkiem** w wykonywaniu obowiązków

- **według Arystotelesa** państwo jest **wspólnotą terytorialną i organizacją** obejmującą zakresem swego działania ogół członków zamieszkujących dane terytorium, przy czym w państwie ma panować tylko **prawo**, które **powinno zapewniać poddanym sprawiedliwość i dobro**,
- **N.Machiavelli** uważał, że państwo powinno mieć ustrój republikański i stać na **straży porządku społecznego**, zapewniającego człowiekowi obdarzonemu energią właściwe pokierowanie swoją wolą i działaniem

- w teorii rozwijanej przez **K.Marksa**, **F.Engelsa**, a następnie **W.I.Lenina** państwo definiowane jest jako wytwór społeczeństwa klasowego i **narzędzie panowania klasy dominującej ekonomicznie**, natomiast zadaniem wyłonionego ze społeczeństwa aparatu władzy jest zabezpieczenie trwałości stosunków ekonomicznych i politycznych.

- W języku polskim termin „państwo” wywodzi się od słowa „pan”, które oznaczało, w języku potocznym, **możliwość panowania**, czyli wykonywania władzy
- Organizacje państwowe terminem tym zaczęto określać dopiero na początku **XIX wieku** – wcześniej państwo polskie określano takimi nazwami, jak: **republika, Korona, Królestwo**

- Konkludując powyższe stwierdzić można, iż terminem państwo posługiwać się można w kilku różnych znaczeniach, a w szczególności w znaczeniu:
 - **atrybutowym**, w którym państwo jest ukształtowaną historycznie formą **politycznej organizacji** społeczeństwa, opartą na terytorialnie i hierarchicznie zorganizowanym **aparacie przymusu**
- oraz:
 - **rzeczowym**, gdzie państwo jest traktowane jako zorganizowana w pewien szczególny sposób **społeczność terytorialna**.

- Wymienione elementy powodują, że w zależności od **typu danego państwa** również obecnie różnie się termin ten definiuje. I tak np.:
 - **w ujęciu socjologicznym** państwo jest „pewną zbiorowością ludzką” – organizacją, grupą społeczną
 - biorąc pod uwagę **aspekt historyczny** państwo traktować należy jako „zbiorowość społeczną w pewien specyficzny sposób zorganizowaną i powstałą na pewnym etapie rozwoju życia społecznego”

- a z punktu **widzenia ideologicznego**
„państwo jest hierarchiczną i terytorialną organizacją przymusu, działającą w interesach ekonomicznych, politycznych, ideologicznych klasy władającej środkami produkcji dzięki czemu może ono kierować społeczeństwem jako całością

- Ogólnie jednak przyjąć można, że
- **państwo jest organizacją polityczną, wyposażoną w suwerenną władzę, a przy tym organizacją terytorialną i taką, do której przynależność ma charakter sformalizowany**

■ **2. Cechy organizacji państwowej**

- W świetle powyższej definicji państwo ukazuje się jako złożona wieloelementowa struktura organizacyjna charakteryzująca się następującymi cechami:
 - członkostwo (obywatelstwo),
 - terytorium,
 - organizacja zasad zachowania (normy prawne),
 - globalność,
 - hierarchiczność,
 - przymus państwowy.

■ 2.1. Członkostwo (obywatelstwo)

- **2.1. Członkostwo (obywatelstwo)**
- Członkostwo w organizacji państwowej określane jest współcześnie jako obywatelstwo państwa i we wszystkich państwach współczesnych stanowi instytucje prawa.
- Przynależność obywatela ma charakter sformalizowany, tzn. przepisy prawne danego państwa określają, kto jest a kto nie jest obywatelem danego państwa i jest ono w zasadzie przymusowe.

- Obywatelstwo nabywa się z chwili urodzenia, a więc niezależnie od jakiejkolwiek osobistej decyzji.
- Przynależność do grupy państwowej wyznaczana jest przez: np. **fakt urodzenia z rodziców** będących obywatelami danego państwa (jak np. w Polsce) lub przez fakt urodzenia się **na obszarze danego państwa** (np. w Austrii).
- Obywatelstwo innego państwa można nabyć z własnej woli, jak i zrzec się dotychczasowego, jest to jednak droga skomplikowana.

- Polskie ustawodawstwo przewiduje nabycie obywatelstwa:
- a) z mocy prawa, zgodnie z:
 - **zasadą prawa krwi** – urodzenie się z rodziców, z których przynajmniej jedno jest obywatelem polskim,
 - **zasadą prawa ziemi** – urodzenie się albo znalezienie dziecka na terytorium Polski, jeżeli jego rodzice są nieznani, nie mają żadnego obywatelstwa albo nie da się ustalić ich obywatelstwa

- b) z mocy naturalizacji:
 - **na wniosek osoby zainteresowanej** (np. cudzoziemiec), jeżeli zawarł małżeństwo z obywatelem polskim, albo gdy mieszka na terytorium państwa polskiego od co najmniej 5 lat,
 - **repatriant**, to znaczy osoba polskiej narodowości wracająca do kraju za zezwoleniem władz i z zamiarem zamieszkania w Polsce na stałe, z momentem przekroczenia granicy, choćby uprzednio uzyskała obywatelstwo innego państwa.

- Jak z powyższego wynika, **obywatelstwo to szczególny węzeł łączący jednostkę z państwem.**
- Wiąże się z tym:
 - wierność,
 - lojalność,
 - jurysdykcja państwa nad obywatelem niezależnie od miejsca jego pobytu.
- Polskie ustawodawstwo obecnie nie dopuszcza możliwości pozbawienia obywatelstwa i zwolnienia z obywatelstwa polskiego
- obecnie nie przewiduje się także podwójnego obywatelstwa

■ 2.2. Terytorium

■ 2.2. Terytorium

- Państwo jest organizacją terytorialną. Stanowi organizację w **znaczeniu atrybutowym** społeczeństwa globalnego jako **zorganizowanej społeczności terytorialnej**.
- Terytorium państwa jest współcześnie kategorią prawną.
- Elementy terytorium państwowego określone są bowiem ściśle przez **normy prawa wewnętrznego i prawa międzynarodowego**.

- Terytorium państwa w rozumieniu prawnym ma charakter wielowymiarowy.
- W jego skład wchodzi elementy:
 - ląd ze wszystkimi wodami wewnętrznymi,
 - przestrzeń pod powierzchnią ziemi ze wszystkimi jej naturalnymi składnikami,
 - obszar powietrzny nad częścią powierzchni ziemi stanowiący obszar państwa,
 - przylegający pas wód morskich (24 mile morskie).

- Za terytorium państwa uważa się także (w aspekcie prawnym):
 - pokłady statków morskich i powietrznych,
 - przedstawicielstwa dyplomatyczne i konsularne, które korzystają z tzw. „eksterytorialności.”

Podsumowując należy stwierdzić, że terytorium państwa to obszar, na którym państwo wykonuje swoją władzę suwerenną i spełnia swoje funkcje

- Terytorialność organizacji państwowej znajduje wyraz w trzech zasadach, które mają charakter zasad prawnoprawno – organizacyjnych:
 - 1. zasada zwierzchnictwa terytorialnego związana z suwerennością,
 - 2. zasada terytorialnego podziału ludności państwa według miejsca zamieszkania,
 - 3. zasada administracyjnego podziału obszaru państwa na jednostki terytorialne.
- W sensie fizycznym **terytorium państwa jest ściśle ograniczone**, nawet jeśli granice państwa są łatwe do przekroczenia.

- **2.3. Organizacja zasad zachowania
(normy prawne)**

- **2.3. Organizacja zasad zachowania (normy prawne)**
- Prawo jest podstawowym instrumentem jakim posługuje się państwo ustalając reguły zachowania się obywateli.
- Związki prawa i państwa są znacznie bardziej zróżnicowane niż poglądy na istotę państwa.
- W tym przypadku w grę wchodzi wyobrażenia o faktycznie realizowanych **funkcjach państwa.**

- Generalnie uważa się, że **twórcą prawa jest państwo** (prawo w swym historycznym rozwoju pojawiło się równocześnie z państwem).
- Tak więc **tylko organy państwa są upoważnione do ustanowienia norm prawnych** (szerzej – systemów prawnych), które będą miały moc prawa obowiązującego.

- Przez “**system prawa**” rozumieć należy zbiór norm obowiązujących w określonym państwie w określonym czasie.
- Norma obowiązuje jeżeli :
 - została ustanowiona zgodnie z normami obowiązującymi w systemie i weszła w życie,
 - jest konsekwencją norm należących do systemu,
 - nie została formalnie uchylona,
 - nie jest sprzeczna z żadną z norm obowiązujących w systemie

- Gdy mówimy o systemie konkretnym, należy wziąć pod uwagę **zmiennność norm** należących do systemu prawa – normy zostają ustanowione, nabierają mocy obowiązującej, trąca tą moc itp.
- System prawa z tego punktu widzenia jest **zbiorem dynamicznym** i dlatego musi być rozpatrywany w określonych przedziałach czasowych.

- Państwo poprzez odpowiednie organy oddziałuje na obywatela w celu **zapewnienia posłuchu** wobec tych norm, czyli działa w obronie przyznanych przez prawo uprawnień obywatela, jak i egzekwuje nałożone na niego obowiązki.
- W takim ujęciu prawo jest instrumentem, a także **normatywną ramą** władztwa państwowego.

- Reasumując, związki państwa i prawa można najkrócej ująć w następujący sposób:
 - państwo działając za pośrednictwem swych upoważnionych (kompetentnych) organów i w przewidzianych ustawowo formach jest **głównym czynnikiem procesu prawotwórstwa**,
 - tworząc i stosując prawo państwo **realizuje swoje funkcje polityczne** (władcze) wobec wszystkich podmiotów podlegających jego władzy suwerennej,

- **prawo określa kompetencje, strukturę i tryb działania** organów państwa a więc legitymizuje prawnie (normatywnie) władze państwa,
- prawo określa **status obywateli**, ich uprawnienia i obowiązki, zwłaszcza w stosunkach z państwem.
- Niezbędnym jest podkreślenie, że obok norm prawnych stosunki w danej społeczności regulują także inne normy, jak np. **moralne, obyczajowe, religijne** itp.

■ 2.4. Globalność

■ 2.4. Globalność

- Zasięg i zakres funkcji organizacji państwa sprawia, że organizacja ta może być traktowana jako **norma innych związków**.
- Inaczej mówiąc, państwo ma możliwości **koordynacji wszelkich działań** i zamierzeń odbywających się w ramach tego państwa.
- Dzięki tej **wielofunkcyjności** swojego działania (inaczej – globalności) społeczeństwo może funkcjonować jako całość.

■ 2.5. Hierarchiczność

- **2.5. Hierarchiczność**
- Istnienie współczesnych państw opiera się na działaniu rozbudowanego aparatu władzy państwowej.
- Tworzą go osoby podejmujące decyzje w imieniu całej wspólnoty.
- Ich kompetencje są rozdzielone w sposób hierarchiczny, tzn. **decyzje poszczególnych osób i instytucji władczych są uporządkowane od najwyższych do najniższych.**

- Organy państwa i obsługujące je urzędy tworzą **aparatus państwowy**, który w zależności od terytorialnego zakresu kompetencji można podzielić na:
 - **centralne**, które swym zasięgiem obejmują cały kraj,
 - **terenowe**, których kompetencje są ograniczone jedynie do pewnego obszaru państwa.
- Hierarchia organów władzy państwowej stanowi jednocześnie jedno z podstawowych kryteriów hierarchicznego zróżnicowania norm prawnych.

■ 2.6. Przymus państwowy

- **2.6. Przymus państwowy**
- Społeczeństwo dąży do uporządkowania zachowań ludzi, wyraża się więc różne reguły, które narzucają jednostkom określone zachowanie.
- Istnienie takich norm wiąże się z **brakiem pełnej swobody** wyboru zachowania, z pewnym przymusem.

- Przymus państwowy różni się jednak od innych form przymusu. I tak:
 - **jest on skupiony** – mogą go stosować tylko organy państwa, działające zgodnie z prawem,
 - **jest to przymus sformalizowany**, czyli ujęty w możliwie ścisłe ramy procedur przewidzianych przez prawo,
 - **dla wyegzekwowania** własnych decyzji państwo może się posłużyć przemocą fizyczną, tzn. pozbawić człowieka wolności, mienia lub nawet życia.

- Państwo posiada **monopol na legalne posługiwanie się przemocą** – jedynie ono jest uprawnione do takich działań.
- Jednocześnie przymus państwa ma najszerszy charakter podmiotowy, ponieważ **dotyczy wszystkich osób**, które znajdują się na terytorium danego państwa, tj. podlegają jego jurysdykcji.
- W pewnych dziedzinach **nie jest istotna nawet przynależność państwowa** takiej osoby, np. obywatel i cudzoziemiec mają taki sam obowiązek przestrzegania polskich przepisów prawa karnego czy np. drogowego.

2. Geneza i rozwój państwa

2.1 Genezy państwa: są próbami przedstawienia powstania i charakteru władzy państwowej

2.1 Genezy państwa: są próbami przedstawienia powstania i charakteru władzy państwowej

- **A. doktryny średniowiecza (i związane z tą epoką):**
 - **1. teologiczna (teistyczna):**
 - powstanie państwa związane jest z istotą nadprzyrodzoną – Bogiem;
 - **św. Augustyn** – państwo wprost pochodzi od Boga a władza jest objawem boskiego panowania;
 - **św. Tomasz** – władza pochodzi od Boga ale państwo jest dziełem ludzi – czasami może istnieć „**władza źle nabyta**” czyli zagarnięta siłą wbrew bożej woli, której można okazać nieposłuszeństwo.

- Nadzwyczajna oprawa władzy i jej **legitymacja**;
- nadprzyrodzone właściwości władcy;
- główne zadanie w okresie **średniowiecznego feudalnego absolutyzmu** – umacnianie istniejącego ustroju oraz bezwzględne posłuszeństwo

– **2. patrymonialna:**

- źródłem władzy państwowej jest **własność ziemi** (patrymonium);
- państwo jako dziedziczna własność dynastii panującej;
- Monarcha i jego rodzina jest jedynym właścicielem ziemi i żyjących na niej ludzi
- lud jest poddanym władzy oraz jest jedynie dzierżawcą ziemi (np. państwo Franków w V w.; państwo Mieszka I czy Bolesława Chrobrego w X i XI w)

- **3. patriarchalna:**
- ogłoszona w 1680 r. przez **Roberta Filmera** – obrońca absolutyzmu królewskiego;
- państwo powstało poprzez **połączenie rodów w plemiona** i plemion w większe wspólnoty przy zachowaniu władzy patriarchalnej – **ojców rodów (pater – ojciec)**;
- król jest **patriarchą – ojcem** i opiekunem narodu, „starszym rodu” w interesie całego „plemienia”.

- po rewolucji francuskiej teoria ta wykorzystywana do obrony monarchii.
- Silnie skrytykowana przez **Johna Locke'a** – zgodnie z teorią patriarchalną powinno bowiem być tyle monarchii ile ojców rodzin lub tylko jedna monarchia na świecie

■ B. Doktryny nowożytne

- **1. Umowy społecznej**: XVII i XVIII w. – **krytyka absolutyzmu a więc feudalizmu w tym koncepcji patrymonialnej i patriarchalnej**
 - **Jan Jakub Rousseau**: jednostki podporządkowane całej zbiorowości;
 - władza państwowa wywodzi się z **woli obywateli**;
 - władza nie ma pochodzenia boskiego;
 - król rządzi z **woli ludzi**

- obywatele posiadają **suwerenność** w **zawieraniu umowy społecznej**;
- państwa powstały w efekcie umowy społecznej
- **wszyscy zrzekają się swojej wolności** na rzecz wszystkich
- władza z woli wszystkich jest władzą każdego z osobna;
- **ludzie rodzą się wolni i równi** i są źródłem władzy państwowej

- **Tomasz Hobbes**: ludzie bez władzy skazani są na zagładę;
- silna **władza państwowa opanowuje chaos**;
- ludzie zawierają umowę społeczną i poddają się władzy monarchy **zrzekając się wolności w strachu przed anarchią**.
- **Władza absolutna** gwarantuje ład i ochronę własności
- Teoria Hobbesa – wpływ wojen religijnych w Europie w XVI w. (prześladowania innowierców): silna władza gwarancją porządku

- **John Locke**: na początku ludzie chronieni byli przez **system moralny** i prawa natury (konceptcja pierwotnej niewinności)
- państwo powołane umową społeczną ma za zadanie utrwalić te zasady
- najpierw jednostki umawiają się tworząc społeczeństwo a potem zawierają **umowę z władzą powołując państwo**.

- Możliwe jest **rozwiązanie umowy z władzą**
– lud ma więc swoją polityczną podmiotowość
(**obywatelskie nieposłuszeństwo**)
- państwo jedynie umacnia naturalne prawa jednostki ale jednostka **nie traci tych praw na rzecz państwa**

- **2. Podboju (przemocy): Ludwik Gumpłowicz** XIX/XX w. (polski badacz, socjolog)
 - Państwo powstało przez podbój rządzonych przez rządzących;
 - darwinowska teoria walki o byt – **darwinizm społeczny (wygrywa najsilniejszy)**
 - walka między grupami społecznymi jako podstawowy proces społeczny;

- **akt siły podstawą powstania państwa;**
- z reguły agresja ze strony „szczepu” silniejszego i obcego;
- rządzący i rządzeni – podział wg. odmienności pochodzenia i ras;
- rządząca mniejszość i podporządkowana większość;

– **3. Procesu rozwarstwienia klasowego: Fryderyk Engels XIX w.**

- państwo powstało przez **rozpad wspólnoty pierwotnej** na **klasy społeczne**;
- **Klasa społeczna** – grupa społeczna, której zadania i pozycję w społeczeństwie określają warunki ekonomiczne (np. posiadanie / nieposiadanie „środków produkcji”)
- Na początku (człowiek pierwotny) wszyscy byli równi sobie i ich status materialny był zbliżony (wszyscy nie posiadali niczego) – ideałem jest powrót do tego stanu
- wspólna własność różnicowała się przez **rozwój produkcji** i udoskonalanie narzędzi;
- państwo powstaje tam gdzie te przeciwieństwa występują

- nastąpił podział społeczności wg. wykonywanej pracy i nierównego dostępu do bogactw
- wyłoniła się własność prywatna i **przywłaszczanie środków produkcji** przez grupy posiadające, które podporządkowały sobie grupy nieposiadające (**eksploatatorzy i eksploatowani – wyzysk klasowy; burżuazja - proletariat**);
- państwo chroni interesy posiadających
- Państwo jest częścią **politycznej nadbudowy** stanowiąc oręż **politycznego panowania klas posiadających**.
- Istnienie państwa jest dowodem na niemożliwość pogodzenia przeciwieństw klasowych;

– **4. Teorie socjologiczne: August Comte i Herbert Spencer**

- państwo powstaje poprzez zachodzące w społeczeństwie interakcje;
- państwo to organizacja solidaryzująca różnorodne interesy grup społecznych;
- państwo i społeczeństwo to **organizm biologiczny**,
- zjawiska społeczne są zjawiskami biologicznymi

– **5. Teorie psychologiczne: Leon Petrażycki XX w.;**

- państwo związane jest ze specjalnymi przeżyciami – **okazywaniem posłuszeństwa** pewnym osobom w społeczeństwie;
- władza to określony typ praw przysługujących pewnym osobom;
- to prawo podporządkowania się poddanych władzy oraz żądanie rządzących aby ludzie im się podporządkowywali;
- władza to **projekcja emocjonalna** – szczególny rodzaj praw przypisywany pewnym osobom
- Niektóre osoby lubią rządzić inne zaś chcą podporządkowywać się władzy

- **C. Powstawanie państw w sposób pochodny** – wg. prawa międzynarodowego:
 - **Wyzwolenie się** narodu od obcej zależności (Polska po 1918 r.)
 - **Oderwanie się** części terytorium i utworzenie nowego państwa
 - **Rozpad** istniejącego państwa
 - **Połączenie się** istniejących państw w nowe państwo
 - **Utworzenie** nowego państwa na podstawie aktu władzy międzynarodowej

- **2.2. Kształtowanie się i ewolucja państwa na przestrzeni dziejów**
- Na przestrzeni dziejów zmieniała się **forma i typy** państw
- **Forma państwa** – określa sposoby i metody sprawowania władzy przez rządzących. Wyrażone są one przez 4 elementy:
 - formę rządów,
 - charakter głowy państwa
 - ustrój terytorialny
 - reżim polityczny

- **Typ państwa** – określa stosunki społeczno-ekonomiczne i status ekonomiczny mieszkańców państwa
- W związku z tym możemy wyróżnić **4 typy państw** w odniesieniu do rozwoju historycznego:
 - **1. Państwo niewolnicze:**
 - cechuje je występowanie właścicieli niewolników
 - Występowanie niewolników
 - Między tymi grupami istnieją stosunki zwierzchnictwa i podporządkowania
 - Właściciele niewolników są warstwą panującą i posiadającą prawa obywatelskie, niewolnicy natomiast pozbawieni są praw i swobody
 - np. despotie typu wschodniego (Starożytna Mezopotamia) lub Starożytny Egipt

– 2. Państwo feudalne

- feudalna własność ziemi należącej do małej części ludności (np. rycerstwa i duchowieństwa).
- Stosunki zwierzchnik – podporządkowany (senior – wasal)
- Poddaństwo feudalne
- warstwy podporządkowane podlegają pewnej ochronie prawnej ze strony swoich przełożonych (seniorów)
- Np. państwo Franków w średniowieczu, Polska Piastów

– 3. Państwo kapitalistyczne

- występowanie prywatnej własności środków produkcji Wytwórcy (proletariat) sprzedający swoją siłę roboczą.
- Główną siłą społeczną są właściciele środków produkcji (burżuazja, obecnie - klasa średnia)
- grupy społeczne korzystają z formalnie równych praw.

– 4. Państwo socjalistyczne

- społeczna własność środków produkcji pozostających w rękach państwa
- wytwórcy zatrudnieni w państwowych zakładach
- własność jest domeną państwa, rozumianego jako prawny przedstawiciel całego narodu i ogółu żyjących w nim obywateli.

- **Podział państw współczesnych:**
- **1. ze względu na zasady organizacji aparatu państwowego**
 - **1.1. charakter głowy państwa;**
 - **monarchia**
 - absolutna;
 - konstytucyjna;
 - parlamentarna;
 - **republika;**
 - arystokratyczna;
 - demokratyczna;

– **1.2. relacje między organami państwowymi**

- system dyrektoriatu
- system parlamentarny
 - system kanclerski;
 - system parlamentarno-gabinetowy;
 - system gabinetowo-parlamentarny;
 - system parlamentarno-komitetowy;
- system prezydencki
- system semiprezydencki

- **2. ze względu na strukturę terytorialno-prawną państwa;**
- państwo unitarne
- państwo złożone
 - unia personalna
 - unia realna
 - federacja
 - konfederacja

- **3. ze względu na reżim polityczny;**
- państwo demokratyczne
- państwo autorytarne
- państwo totalitarne

3. Funkcje państwa

3.1. Ujęcia zagadnienia funkcji państwa

- Poglądy na funkcje państwa zależą od punktu widzenia, z którego rozpatrujemy ten problem.
 - politolodzy i socjolodzy koncentrują się na funkcjach związanych z wypełnianiem się umowy społecznej, bądź na rozwiązywaniu konfliktów;
 - prawnicy skupią się na analizie zależności legalistycznych, zaś ekonomiści – na teorii użyteczności.

■ **Podejście politologiczne**

- jednym z najczęściej stosowanych kryteriów jest tu podział na **funkcje wewnętrzne**, to jest skierowane na szeroko pojęty obszar stosunków obywatelskich i administracyjnych, oraz na **funkcje zewnętrzne**, skupiające się na relacjach pomiędzy państwami.
- W tym rozumieniu, dzięki realizacji funkcji wewnętrznych państwo zapewnia mieszkańcom dobrobyt, natomiast poprzez funkcje zewnętrzne zapewniona jest jego ciągłość (i możliwość realizacji funkcji wewnętrznych)

■ **Podejście prawne**

- Z punktu widzenia prawa podstawowe funkcje państwa to zapewnienie **stabilnych zasad gry społecznej** (niezależnie od przyjętego modelu gospodarczego), określenie zasad legitymizacji, wyboru lub przekazywania władzy, oraz prawne umocowanie państwa w sieci zależności bilateralnych.

■ **Podejście ekonomiczne**

- Zwolennicy nurtów liberalnych często nawiązują do roli państwa, jako mechanizmu zapewniającego prawidłowe **funkcjonowanie wolnego rynku**. Tak postawiona teza otwiera jednak drogę do kolejnego pytania: po co nam w ogóle wolny rynek i dalej: **czy wolny rynek jest wartością samą w sobie**? Czy istnienie wolnego rynku jest celem obiektywnym, określonym prawami ekonomii, czy też subiektywnym, wynikającym ze światopoglądu?
- Czy można stwierdzić, że państwo centralnie planowane nie realizuje swojej podstawowej funkcji?

3.2. Przykłady klasyfikacji funkcji państwa

- **Funkcje wewnętrzne i zewnętrzne:**

- Tylko państwo cieszące się suwerennością jest zdolne w pełni wykonywać swoje funkcje, które dzieli się na:
 - **funkcje wewnętrzną** – w ramach której działalność organizacji państwowej zmierza do utrzymania w państwie stosunków społecznych, ekonomicznych czy gospodarczych.

■ **Funkcje wewnętrzne:**

- **Prawodawcza** – państwo za pośrednictwem swojego aparatu tworzy prawo, które obowiązuje na jego terytorium.
- **Porządkowa** – państwo jest zobowiązane do zachowania porządku i bezpieczeństwa na całym terytorium jego jurysdykcji.
- **Administracyjna** – państwo jest zobowiązane zarządzać krajem za pomocą aparatu administracyjnego.

- **Gospodarczo-organizacyjna** – państwo jest zobowiązane zarządzać gospodarką i finansami kraju.
- **Socjalna** – państwo jest zobowiązane zapewnić swoim obywatelom minimum środków do życia.
- **Kulturalno-oświatowa** – państwo jest zobowiązane zorganizować system edukacji i instytucji kulturalnych, szerzących rozwój intelektualny obywateli.

- **Funkcje zewnętrzne** – która obejmuje działalność polityczną prowadzoną **w stosunkach z innymi państwami** oraz **organizacjami międzynarodowymi**, zmierzającą do ochrony interesów państwa (np. ochrona jego terytorium).
 - **Obrona granic** – zapewnienie obywatelom poczucia bezpieczeństwa przez niwelowanie zagrożenia agresją ze strony innych państw.
 - **Kontakt z innymi państwami** – państwo odpowiada za współpracę z innymi państwami.

- Cel państwa główny i cele poboczne

4. Aparat państwa

1. Podstawowe pojęcia

- państwo jest **pierwotnym** podmiotem administracji – tzn. jest **podstawowym twórcą wszelkich struktur administracyjnych**
- Państwo realizuje należące do niego zadania administracyjne w części przez **własne organy**, w części zaś przez mniej lub bardziej samodzielne **podmioty administracji**

- Procesy decyzyjne w organizacji państwowej skupiają się wokół „**aparatu państwowego.**”
- **Aparat państwowy** - pod pojęciem tym rozumie się zazwyczaj:
 - **zorganizowane zespoły ludzkie,**
 - działające w ramach **określonych instytucji** ustrojowo – prawnych,
 - powołane do **realizacji określonych kompetencji** władzy ustawodawczej, sadowniczej bądź wykonawczej i administracyjnej
 - wyposażone w tym celu w **odpowiednie środki** materialne, finansowe i organizacyjne

1.1. Administracja publiczna

- Najogólniej pod pojęciem **administracji** rozumieć należy **wszelką zorganizowaną działalność** zmierzającą do osiągnięcia **pewnych celów**, a więc działalność o charakterze **trwałym, celowym i planowym**
 - W tak szerokim pojęciu mieści się również termin „**administracja publiczna**,”

- Pod pojęciem **administracji publicznej** rozumieć więc **wszelką zorganizowaną działalność** sprawowaną przez **państwo** w najszerszym tego słowa znaczeniu, a więc przez:
 - **organy państwowe,**
 - jak i **związki publicznoprawne** (samorządy)
 - oraz **inne podmioty administracji**

- W teorii wyróżnia się administrację publiczną w ujęciu:
 - **organizacyjnym (podmiotowym)**, która stanowi ogół podmiotów administracji, a więc **organy administracji** i inne podmioty wykonujące określone funkcje z zakresu administracji publicznej,
 - **materialnym (przedmiotowym)**, a więc taką działalność państwa, której przedmiotem są sprawy administracyjne albo inaczej zadania i kompetencje w zakresie władzy wykonawczej
 - **formalnym**, tj. cała działalność wykonywana przez podmioty administracji bez względu na to, czy ma ona charakter administracyjny czy też nie ma takiego charakteru.

1.2. Organ państwa

- W języku potocznym termin „**organ państwa**” ma wielorakie znaczenie. Pod pojęciem tym rozumieć należy
 - osobę lub grupę osób, które **podejmują decyzje** i działają **w imieniu państwa**, to znaczy, że ich decyzje i czynności **uważane są za decyzje i czynności państwa**, jak i np.
 - wyodrębniony i celowo zorganizowany zespół osób, powołany w formie prawem przepisanej i **działający na podstawie prawa w celu realizacji w imieniu państwa określonych zadań**, dysponując prawem stosowania **przymusu** państwowego.

- Bez względu na ewentualne rozbieżności w poszczególnych definicjach, **organ państwa** stanowi **część składową** większej struktury określanej mianem **aparatu państwowego**
- Jako część składowa tego aparatu różni się od innych jego ogniw:
 - kompetencjami,
 - strukturą wewnętrzną
 - trybem działania.

- Istota i charakter powierzonych **organowi państwowemu** kompetencji przesądza zarazem o jego strukturze oraz trybie funkcjonowania (np. organy państwa o charakterze kontrolnym)
- Państwo działa w zasadzie **tylko poprzez swoje organy**, a ponieważ państwo spełnia różne zadania, więc i jego organy są zróżnicowane.

1.3. Organ administracji

- Funkcje administracji publicznej realizują różne jednostki organizacyjne, ale podstawową rolę odgrywają tu **organy administracji rządowej (państwowej)**.
- **Organem administracji** jest to organ uznany za taki przez prawo.
- **Organy administracji** stanowią trzon administracji i są dla niej charakterystyczną formą organizacyjną.

■ **Warunki**, które powinien spełniać organ administracji:

- **a. wyodrębnienie organizacyjne** części aparatu administracji rządowej, które polega na tym, że **organ posiada określoną przez prawo formę organizacyjną**, która czyni z niego pewną organizacyjną jedność.
 - Na przykład organem jest **minister kierujący resortem** przy pomocy ministerstwa. **Nie są jednak organami wiceminister czy dyrektor departamentu** w ministerstwie, którzy działają z upoważnienia i na rzecz ministra.

- **b. działanie w imieniu i na rachunek państwa.** Okoliczność, iż organ administracji rządowej działa w imieniu i na rachunek państwa, a organy innych podmiotów administracji – w imieniu i na rachunek tychże podmiotów

- **c. uprawnienia do korzystania ze środków władczych.**
 - przejawia się w uprawnieniu do **stanowienia aktów prawnych** posiadających moc obowiązującą, możliwością zastosowania **środków przymusu państwowego** w celu doprowadzenia do ich wykonania,
 - Uprawnienie to istotnie wyróżnia organy administracji publicznej spośród organów innych osób prawnych

- **d. działanie w zakresie przyznanych mu kompetencji** (zakres działania, zadania, uprawnienia i obowiązki), co oznacza, że organ ma swój zakres kompetencji wyróżniający go od innych organów i jednostek organizacyjnych, przy czym zakres tych kompetencji jest określony przez przepisy prawa

1.4. Urząd

- Od organów państwa odróżnić należy urzędy, czyli **zespoły osób wykonujące czynności pomocnicze** w stosunku do tych organów.
- Określenie „urząd” jest jednak **pojęciem wieloznacznym** i w zależności od tego, do którego organu się ono odnosi, różne jest jego znaczenie.

- Przykładowo rola przysięgi Prezesa Rady Ministrów i ministrów rozpoczyna się od słów:
„Obejmując urząd Prezesa Rady Ministrów (ministra) uroczyście przysięgam ...” (art. 151 Konstytucji)
- w tym znaczeniu można mówić o **stanowisku będącym jednocześnie organem administracji**, a więc o „urzędzie” Prezesa Rady Ministrów, ministra czy Prezydenta Rzeczypospolitej (art. 130 Konstytucji).

- Używając tego określenia do „urzędu wojewódzkiego” itp. myśli się o **wyspecjalizowanym biurze**, o pewnym zespole pracowników bądź o aparacie pomocniczym danego organu.
- Tak rozumiany urząd to zespół osobowy oraz zespół środków materialnych **danych do pomocy organowi** celem wykonywania jego zadań i kompetencji.

Podsumowując:

- należy stwierdzić, że **organy państwa** i obsługujące je **urzędy** tworzą **aparatus państwowy**, który kształtuje się jako wyodrębniona struktura organizacyjna w obrebie całej grupy państwowej.
- Struktura państwa, jego organów, sposób ich powoływania, zakres przysługujących im upoważnień oraz metody ich działania określone są współcześnie przez obowiązujące normy prawne.

5. Istota prawa

■ 5.1 Geneza, pojęcie i cechy prawa

- Prawo jest od starożytności wyrazem potrzeby istnienia ładu społecznego, trwałych, naturalnych reguł,
- tym regułom wierni powinni być wierni poddani a także władcy (dwa porządki prawne: **naturalny i państwowy**)

- Nauka prawa ma swoje korzenie już w **starożytnym Rzymie**, gdzie rozumiano ją w sensie praktycznym
- Oznaczało to, że znajomość prawa to umiejętne posługiwanie się nim.
- ukształtowało się i umocniło wówczas pojęcie **prawa pozytywnego** tworzonego (ustanawianego lub uznawanego) i chronionego przez legalną władzę

- znaczenie prawa pozytywnego wzrosło w XIX w.
- **prawo pozytywne** stało się **instrumentem władzy**, ale jednocześnie odpowiednio stosowane gwarantowało bezpieczeństwo;

■ Definicja prawa:

Prawo to zespół norm wydanych lub usankcjonowanych przez państwo i zagwarantowanych przymusem państwowym

- **wydawanie norm** - państwo, działając poprzez **upoważniony organ**, tworzy nową, nie istniejącą przedtem normę
- **sankcjonowanie norm** - państwo normę **stosowaną dotychczas zwyczajowo** uznaje za obowiązującą poprzez działalność organów stosujących prawo, które zaczynają się posługiwać zwyczajem tak jak prawem

- W państwach współczesnych prawo powstaje niemal wyłącznie w drodze **ustanawiania norm**.
- Prawo jest **nierozerwalnie związane z państwem**, prawo nie może istnieć bez państwa.
- Integralną cechą prawa jest **przymus** stanowiący zabezpieczenie jego przestrzegania. Przymusem dysponuje państwo, stwarzające w tym celu specjalny aparat, zwany **aparatem przymusu**

- **5.2. Prawo jako instrument sprawowania władzy**
- Prawo jest zjawiskiem również **politycznym**
- prawo otrzymuje wsparcie ze strony władcy państwowej w związku z tym jest unikane w proces sprawowania władzy

- **Prawo stanowione przez państwo jest więc instrumentem sprawowania władzy publicznej.**
- **Władzy publicznej nie można sprawować** bez tworzenia i stosowania oraz egzekucji prawa.

- Prawo jest bardzo ważnym **instrumentem sprawowania władzy państwowej** ponieważ zawarte w normach prawa **nakazy i zakazy** określonego zachowania są bardzo silnymi bodźcami, które skłaniają ludzi do **określanego zachowania** (w więc przede wszystkim wpływa na **bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo wewnętrzne**)
- Dzięki temu rządzący:
 - mogą osiągać zaplanowane cele
 - mogą zlecać zadania kontrolowanym organom administracji
 - mogą rozliczać organy administracji z realizacji zadań

- prawo określa zarówno **prawa i obowiązki obywateli** jak i **kompetencje** organów władzy publicznej.
- prawo stanowione pochodzi od uprawnionych organów władzy publicznej i może być przez te organy **zmieniane lub uchylane**, ale przy zachowaniu ustalonych konstytucyjnie reguł i warunków (stabilność obowiązywania prawa – np. **prawa nabyte** przy reformie służb mundurowych)

- prawo jako **rama działania państwa**:
prawo określa prawno – instytucjonalny
zakres działalności państwa (**państwo
praworządne a więc działające wg.
przepisów prawa**)

■ Wnioski:

- tworząc prawo państwo ustanawia pewne **wzorce zachowań**
- Normy prawa obowiązującego uniemożliwiają jednoczenie występowanie zachowań odmiennych od wzorców wynikających z norm.
- Dotyczy to także organów władzy publicznej związanych z prowadzeniem polityki wbrew prawu obowiązującemu.
- Złe lub przestarzałe prawo może stanowi przeszkodę w podejmowaniu przez państwo reform społecznych i gospodarczych.

■ 5.3. Funkcje prawa

- **stabilizująca** (utrwalanie ładu)
- **dynamizująca** (promowanie zmian),
- **ochronna** (ochrona wartości),
- **organizacyjna** (tworzenie instytucjonalnych warunków życia społ.),
- **represyjna** (odstraszanie potencjalnych przestępców)

- **wychowawcza** (kreowanie pożądanych wzorów zachowań)
- **kontrolna** (eliminowanie odstępstw od norm),
- **dystrybutywna** (rozdział w społeczeństwie dóbr i ciężarów),
- **regulacyjna** (rozstrzyganie sporów).

■ 5.4. Źródła prawa

- Źródłem prawa jest sformalizowany akt władzy państwowej zawierający przepisy prawne
- Przez źródła prawa rozumie się:
 - **w znaczeniu formalnym: akty normatywne**, które zawierają przepisy dające podstawę do konstruowania norm danej gałęzi prawa,

- W tym znaczeniu źródłami prawa polskiego są:
 - 1. Konstytucja
 - 2. Ustawy
 - 3. Ratyfikowane umowy międzynarodowe
 - 4. Rozporządzenia
 - 5. Akty prawa miejscowego
- **Źródła** prawa tworzą hierarchicznie zbudowany system
- Źródło prawa niższego szczebla nie może zawierać przepisów sprzecznych z przepisami wyższej rangi.

- **w znaczeniu materialnym: okoliczności** ekonomiczne, polityczne, społeczne, kulturalne oddziałujące na treść i formę obowiązującego prawa,
- **w znaczeniu instytucjonalnym: instytucje**, które prawo tworzą i sankcjonują lub jako fakty prawotwórcze.

■ 7.5. Gałęzie prawa

- **System prawa** - całokształt obowiązujących w państwie przepisów z uwzględnieniem ich podziału na:
 - gałęzie prawa,
 - zespół zasadniczych idei przewodnich, na których opiera się ustrój państwa
 - podstawowe idee prawne

- Charakterystyka **systemu prawa kontynentalnego** (*civil law*, prawo rromańsko-germańskie, ukształtowane pod wpływem prawa rzymskiego i pozytywizmu prawniczego):
 - zdecydowana dominacja prawa stanowionego jako źródła prawa,
 - zakaz tworzenia prawa przez sądy (stosują one i interpretują prawo),
 - minimalizowanie roli wszelkich innych form prawa,
 - prawo powinno być niesprzeczne i pozbawione luk,
 - najdoskonalszą formą prawa jest kodeks,

- Charakterystyka **systemu common law** (znikomy wpływ prawa rzymskiego):
 - prawo podmiotowe - mozaika różnych typów praw : zwyczajowego, stanowionego, precedensowego,
 - zasad słuszności (*equity*),
 - prymat ale nie wyłączność prawa stanowionego,
 - istotna rola sądów w prawodawstwie (tworzeniu prawa i precedensów),
 - system nie jest w pełni racjonalny, spójny, pozbawiony luk.

- Prawo dzieli się na działy zwane **gałęziami**, które mają swoją własną systematykę.
- **Kryteria podziału prawa na gałęzie:**
 - a) **wg charakteru stosunków społecznych** (przedmiotu regulacji):
 - **prawo publiczne** (reguluje stosunki między państwem a obywatelem i między organami państwa - np. prawo konstytucyjne, administracyjne, karne)
 - **prywatne** (stosunki między równoprawnymi podmiotami - prawo cywilne, w tym handlowe, rodzinne)

- **b) wg podmiotu regulacji:** (określenie tego, kogo prawo dotyczy)
- **c) wg zakresu terytorialnego:** o zasięgu ogólnopaństwowym lub o zasięgu lokalnym
- **d) wg metody regulacji:** (prawnocywilne, prawnoadministracyjne, prawno-karne)

■ **Gałęzie prawa polskiego (przykłady) :**

- **prawo konstytucyjne** - zespół norm regulujących podstawowe urządzenia ustroju państwa;
- **prawo administracyjne** - zespół norm regulujących strukturę organów administracyjnych oraz stosunki prawne powstające w toku władczej działalności tych organów;
- **prawo finansowe** - zespół norm regulujących gromadzenie środków pieniężnych przez państwo, ich rozdział i wydatkowanie a także strukturę oraz tryb działania organów i instytucji finansowych;

- **prawo cywilne** - zespół norm regulujących stosunki majątkowe niektóre stosunki osobiste pomiędzy równorzędnymi podmiotami prawa;
- **prawo rodzinne** - zespół norm regulujących osobiste i majątkowe stosunki między małżonkami, krewnymi oraz stosunki wynikające z przysposobienia opieki i kurateli;

- **prawo pracy** - zespół norm regulujących stosunki między pracodawcą i pracownikiem na tle świadczonej pracy;
- **prawo karne** - zespół norm mówiących jakie czyny są przestępstwami, określających kary za te przestępstwa oraz określających ogólne zasady odpowiedzialności karnej

8. Prawo jako zjawisko społeczne

■ 8.1. Związek prawa z moralnością

- Obok prawa istnieją inne społecznie wykorzystywane regulatory zachowań ludzkich:
 - **normatywne** (prawo, moralność, obyczaje)
 - **nienormatywne** (tradycje, mity, przesady).
- Każdy człowiek podlega **jednocześnie wielu różnym normom**, ponieważ należy do wielu grup społecznych (występuje równocześnie w wielu rolach społ.).

- **Moralność** to ukształtowany w procesie długotrwałego rozwoju społeczeństwa **zespół norm postępowania**, według których ocenia się określone zachowanie jako **dobre lub złe**.
- W każdym społeczeństwie istnieje zespół norm moralnych wspólnych dla całego społeczeństwa jako tzw. **elementarne normy moralne**.

- Prawo i moralność regulują **wiele zjawisk społecznych**.
- W niektórych dziedzinach postępowanie ludzi reguluje **tylko prawo**, w innych **tylko moralność**.
- Między prawem a moralnością **może dochodzić do kolizji**, polegających na tym, że prawo zobowiązuje do postępowania, którego **moralność nie aprobuje** lub nawet zabrania.
 - np. kodeks karny pozwalający na karę śmierci
 - np. prawo pozwalające na aborcję lub eutanazję

- Z punktu widzenia **stosunku do moralności** normy prawne dzielą się na:
 - **moralnie pozytywne** (nakazują sposób postępowania **zgodny** z naszym poczuciem moralności)
 - **moralnie negatywne** (**sprzeciwiają** się naszemu poczuciu moralności)
 - **moralnie obojętne** (**nie poddają się** ocenie z punktu widzenia moralności)

■ 8.2. Normy prawne a normy moralne i obyczajowe

■ normy moralne

- odnoszą się do zachowań człowieka, które poddawane są **ocenie z punktu widzenia szeroko rozumianej idei dobra**, tzn. które chronią takie podstawowe wartości ludzkie, jak **życie, godność, wolność, sprawiedliwość, pokój** itp.
- odnoszą się także do ludzkich pobudek i intencji

■ **normy obyczajowe**

- odwołują się do konwencji społecznej i dotyczą zachowań ujmowanych w kategoriach co „wypada” a co „nie wypada” w danych okolicznościach

■ **normy moralne** nie są zwykle spisane i ogłaszane w postaci sformalizowanych zbiorów

■ ich źródłem jest często postępowanie osób cieszących się autorytetem;

■ **sposób sankcjonowania** polega najczęściej na potępieniu czy odrzuceniu przez grupę społ. (**sankcja rozproszona, spontaniczna**) czy na przeżyciach wewnętrznych naruszającego normę (wstyd, żal).

- Normy prawne i moralne (obyczajowe) są ze sobą:
 - **zbieżne** (np. większość norm prawa karnego jest zbieżna z naszym poczuciem moralności)
 - **rozbieżne** (np. normy prawa rodzinnego i prawa kanonicznego w odniesieniu do problematyki rozwodów)

- W odniesieniu do norm moralnych **sankcja za ich naruszenie** polega nie tyle na działaniu jakiejś **sformalizowanej instytucji** (państwa, Kościoła), podjętym w przepisany trybie, ile na:
 - **potępieniu i odrzuceniu** ze strony społeczeństwa albo grupy, do której należy osoba działająca niezgodnie z powinnością (tzw. **bojkot czynny i bierny**)
 - istotne są też wewnętrzne przeżycia naruszającego normę (**wyrzuty sumienia**).

- Na straży norm prawnych stoi **aparatus państwowy**.
- Do przestrzegania norm moralnych skłania ludzi **presja opinii publicznej nakazy sumienia**, nawyki itp.

- Normy prawne mają charakter **dwustronny**, tzn. wynika z nich dla jednej osoby **obowiązek**, dla drugiej zaś **prawo**, będące odpowiednikiem tego obowiązku.
- Normy moralne mają charakter **jednostronny**, **nakładają tylko obowiązki**, nie dając innym osobom prawa żądania wypełnienia tych obowiązków

- Normy prawne odnoszą się **tylko do czynów i słów** człowieka, nie zajmują się natomiast jego psychiką.
- Normy prawne regulują bardzo dokładnie **postępowanie człowieka**, moralność wskazuje jedynie ogólny kierunek postępowania,

■ 8.3. Prawo a życie społeczne

- prawo pojawia się wtedy, gdy występują **relacje między jednostkami ludzkimi** w ramach zorganizowanej grupy;
- prawo **nie dotyczy** stosunku człowieka do siebie samego, do Boga, czy zjawisk przyrody, chyba że stosunki te mają jakieś odniesienia i uwarunkowania społeczne

- prawo **wyraża wartości i potrzeby** o szerszym lub węższym zasięgu społecznym; ma je **chronić i urzeczywistniać**;
- prawo powstaje jako produkt **sformalizowanego procesu decyzyjnego**, toczącego się w ramach grup społecznych;

- prawo jest formułowane i **sankcjonowane** przez społeczeństwo za pośrednictwem jego instytucji;
- obowiązywanie norm prawnych uzależnione jest od społecznego przyzwolenia dla prawa;

- **Normatywny charakter prawa** - prawem są normy (reguły, zasady, przykazania), co oznacza, że pewne wzory zachowań **uznaje się za powinno**, inaczej mówiąc za **obowiązujące, wiążące, dyscyplinujące** do określonego sposobu postępowania.

- **Perswazyjna (wychowawcza) rola prawa** - posłuch dla prawa może wynikać z:
 - szacunku dla prawa jako takiego (**postawa legalistyczna**)
 - z chęci uniknięcia odpowiedzialności (**postawa oportunistyczna**).

■ **Kultura prawna**

- (w węższym znaczeniu) - **wiedza** o obowiązującym prawie, stosunek do tego prawa (gotowość lub brak gotowości przestrzegania jego norm), ocena prawa i postulaty co do jego zmian.
- (w szerszym znaczeniu) - **stan prawa** (jego treść i forma), doktryny prawne i nauka o prawie, instytucje polityczne zajmujące się tworzeniem i stosowaniem prawa oraz to wszystko, co wchodzi w skład pojęcia „kultura prawna” w węższym znaczeniu.

- Kulture prawne różnią się:
 - samym **rozumieniem prawa** (konceptcje: pozytywistyczna, prawnonaturalna itp.),
 - **rolą i celami** jakie wyznacza się prawu w społeczeństwie (prawo jako instrument sprawowania władzy lub jako czynnik określający granice władzy),
 - sposobem **tworzenia prawa** (prawo stanowione w Europie i prawo powszechne *common law* w USA, Wielkiej Brytanii czy Kanadzie),
 - **wpływem religii** i instytucji wyznaniowych na prawo,
 - **poziomem represyjności** i dominującą w społeczeństwie postawą wobec surowości sankcji.

9. Norma prawna i przepisy prawne

9.1. Pojęcie normy prawnej i jej elementy

- **Norma prawna** to wynikająca z przepisów **reguła postępowania**, wydana lub usankcjonowana przez państwo i zagwarantowana przymusem państwowym.

- Normy są przeważnie:
 - **generalne**: skierowane do pewnej kategorii adresatów poprzez wymienienie ich cech rodzajowych, a nie do adresata indywidualnego,
 - **abstrakcyjne**: wzór zachowania określony jest przez wskazanie rodzajowych a nie konkretnych cech tego zachowania

- Norma prawna ma charakter **ogólny** i nie indywidualizuje osoby, na której ciąży wynikający z niej obowiązek.
- Norma prawna ma charakter **dwustronny**.
 - Z każdej normy wynika **dla jednej osoby obowiązek, a dla drugiej prawo**, będące korelatem (odbiciem) tego obowiązku.

- Trzy elementy normy prawnej:
- **1. HIPOTEZA NORMY PRAWNEJ** – określa:
 - kto jest **adresatem** normy, czyli kto ma obowiązek określonego postępowania
 - określa **okoliczności** – jeżeli one wystąpią adresat musi postąpić tak jak opisane jest to w normie (np. osoba = adresat, która uzyskała dochód = okoliczności)

- **2. DYSPOZYCJA NORMY PRAWNEJ** – określa jak ma **postąpić** adresat normy prawnej, gdy zdarzą się okoliczności przewidziane w hipotezie normy prawnej – np. osoba, która uzyskała dochód **musi zapłacić podatek**)

■ klasyfikacja zachowań:

- **nakaz** - może obejmować jeden typ zachowań lub kilka
- **zakaz** - wskazuje typy zachowań uznanych za niedopuszczalne
- **dozwolenie** - dozwolone są wszystkie zachowania, które nie są zakazane

- **3. SANKCJA NORMY PRAWNEJ** – jest **konsekwencją** jaką ponosi adresat normy prawnej jeżeli **postąpi wbrew dyspozycji normy prawnej**
 - np. osoba, która uzyskała dochód i nie zapłaciła podatku ukarana zostanie grzywną)

■ 9.2. Rodzaje norm prawnych

- Normy prawne możemy podzielić na 3 rodzaje:

- **1) Normy prawne BEZWZGLĘDNI
OBOWIAZUJĄCE**

- Zawierają niepodważalny nakaz/zakaz państwa, od wypełnienia którego nie można się uchylić.
- Każde odstępstwo od nakazanego sposobu postępowania jest złamaniem prawa.
- nie dopuszczają zachowania odmiennego niż określone

- Występują przede wszystkim w tych gałęziach prawa, które charakteryzują się nierównością stron połączonych stosunkiem prawnym (**prawo konstytucyjne, administracyjne, finansowe, karne**).
 - Normy prawne **nakazujące**: określają jak **należy** zachować się w danej sytuacji (np. prędkość w terenie zabudowanym do 50 km/h)
 - Normy prawne **zakazujące**: określają jak **nie należy** zachować się w danej sytuacji (np. zakaz picia alkoholu w miejscach publicznych)

- **2) Normy prawne WZGLĘDNIIE OBOWIAZUJĄCE**
 - ustanawiają pewien wzorzec zachowania, ale dopuszczają odmienne zachowanie lub powstrzymanie się od działania
 - Najwięcej norm względnie obowiązujących zawiera **prawo cywilne**.
 - Wchodzą automatycznie w grę w sprawach nie uregulowanych przez strony stosunku prawnego.
 - Pozwalają stronom umów ograniczyć się do zamieszczania w nich tylko najważniejszych postanowień.
 - (np. każdy wspólnik spółki ma prawo do przeglądania księgi udziałów spółki)

- **3) Normy prawne NORMY PRAWNE JEDNOSTRONNIE BEZWZGLĘDNIIE WIAŻĄCE**
 - Zapewniają możliwość zwiększenia uprawnień, ale **nie dopuszczają do ich ograniczenia** (np. uprawnień pracowniczych zawartych w umowie o pracę).